

A KÖZÖS Társas gazdálkodási formák Kelementelkén és Abosfalván¹ (Peti Lehellel)

1. Bevezető

Kutatásunk terephelyszínét a Kis-Küküllő középső folyása mentén húzó-dó magyar és vegyes etnikumú falvak képezik: Kelementelke és Abosfalva. Választásunk indoklására a hagyományos etnográfiai irodalom e régióra vonatkozó szegényességét, valamint a modern antropológiai elemzések teljes hiányát jelöljük ki.

Az interetnikus társadalmú falvak mai helyzete az 1989-es változásokat megelőző időszak gazdasági-társadalmi viszonyai feltárása nélkül nem körvonalazódhat. A kommunista érában végbement kollektivizálás, a magán földtulajdon elvesztése a különböző társadalmi rétegek és etnikai csoportok életstratégiáját gyökeresen megváltoztatta. Kutatásunk célja az, hogy megvizsgáljuk e régió két, egymástól eltérő etnikai összetételű és gazdasági üzemszervezetet (berendezkedést) mutató falujának az 1989 utáni gazdasági és társadalmi téren végbement változásait. Kutatómunkánk során a rendszerváltozás rurális hatásait vizsgáló szakirodalom nyomán azokra a gazdaság szerkezeti változásokra igyekeztünk koncentrálni, melyek az 1990-es évek elejének legnagyobb hatású átalakulásaiént értelmezhetők:² *reprivatizáció, visszaparasztosodás, kiútkeresés, modernizáció*. A társadalmi változások megfigyelését a gazdaságok jelenlegi működési pályájának vizsgálatával egyetemben a jelenkutatás felé mélyítettük el.

¹ A kutatás a Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete (KPI) keretében működő szakkollégiumi program keretében készült, teljes anyagi finanszírozását a fent nevezett intézménynek köszönhetjük. A dolgozatot 2006-ban zártuk le.

² Vö. CSITE András et al. 1999, 97.

Vizsgálatunk fókuszába a *társas gazdálkodói formát* helyeztük. Véleményünk szerint a közös gazdálkodói modell továbbéltetésének oknyomozó elemzésével, a gazdaságok megszervezésének módozatait vizsgálva, valamint a különböző időszakokban más-más működési feltételeinek feltárásával megragadhatóvá válnak a céltelepülések közelmúltjának és jelenének legfőbb gazdasági problémái.

A falvak kiválasztásának során a fő szempontot az illető falu regionális elhelyezkedése és etnikai összetétele jelentette, hipotézisünk szerint ugyanis hangsúlyos társadalmi-kulturális különbségek érzékelhetők a Szováta–Balavásár között húzódó homogén „székely” falvak, és a Balavásár–Dicsőszentmárton közé eső, sok esetben vegyes etnikumú települések nemzetiségi mutatói és mikroszintű „változásai” között. A vizsgálatnak az előbbi szempontok figyelembevételével Kelementelke és Abosfalva falvakat vetettük alá.

2. Helyzetkép

2.1. Kelementelke

Kutatási terepként való definiálásához a fő szempontot a falu elhelyezkedése és a kiindulópontként tekintett, etnikailag viszonylag homogén, „székely” volta jelentette. Már kezdetben számoltunk azzal a helyzettel, hogy itt a domináns magyar etnikum mellett jelentős számú cigány lakosság is él, ezáltal kitágíthattuk kutatási perspektívánkat interetnikus kapcsolatok vizsgálatára is. Előfeltevésünket a tapasztalat tényei annyiban módosították, hogy a helyi vélemények figyelembe vételével nem beszélhetünk a lakosság számarányát tekintve lokális kisebbségről, mert a falu etnikailag szinte fele-fele arányban oszlik magyar és cigány lakosságra.³

A falu Maros megyében, a Szováta–Balavásárt összekötő 13A jelzetű megyei út mentén fekszik, Szovátától 34 km-re, Balavásártól és az itt (Marosvásárhely–Segesvár irányban) elhaladó E 60-as nemzetközi műúttól mindössze 2 km-re. A település közigazgatásilag a szomszédos

³ Az etnikai mutatók ezt a helyzetet nem tükrözik, a cigány identitás vállalása az országos viszonylathoz hasonlóan Kelementelkén sem jellemző. Következésképpen a „Ki a cigány?”, illetve a „Hány cigány él a faluban?” kérdésre adott válaszok alapján tettük fenti megállapításunkat.

Gyulakutához tartozik másik négy településsel együtt.⁴ Lakosságát tekintve a 2002-es népszámlálás alapján a 947 lakosból 898 magyar, 44 cigány és 5 román nemzetiségű. Felekezeti hovatartozás szempontjából ugyanaz a forrás 863 reformátust, 50 római katolikust, 6 ortodox vallásút, 5 unitáriust, 1 görög katolikust, 1 adventistát és 17 egyéb vallásút (14 közülük Jehova Tanúi) tart nyilván.⁵

Infrastruktúrával való ellátottságát tekintve: a falut megyei műút szeli át és vasút érinti, kiépített gáz-, villany-, és telefonhálózattal rendelkezik. Intézményei közt az óvodát (2 óvónővel), az I–VIII. osztályos oktatást biztosító iskolát (3 tanítót és 10 tanárt foglalkoztat), a református és a katolikus templomot, valamint a művelődési házat említjük.⁶ A kulturális élet serkentését a Simén György – Bem József Kulturális Egyesület vállalta fel. A református egyház berkeiben jelenleg is működik a Nőszövetség. A falu mezőgazdaságának arculatát az Aranykalász nevet viselő, valamennyi gazda földbirtokát integráló gazdatársulat egységesíti. A faluban 4 kisebb üzlet és 2 kocsmá (*bár*) található. Az 1990-es évek közepétől több egyéni és családi vállalkozás is beindult: sírkőfaragó, koszorúkészítő, kőműves, vesszőből és háncsból fonott tárgyakat kínáló ajándék- és kerámiabolt.

Természeti adottságai közt nagy jelentősége van a Kis-Küküllő termékeny síkságának, és a déli fekvésű domboldalnak, amely igen kedvező feltételeket nyújt az intenzív szőlőtermesztéshez.

Kelemtelke alapvetően törpe- és kisbirtokos falu. A falu összterülete 684,61 hektár, amiből szántó 434,09 hektár, legelő 206,81 hektár, szőlő 27 hektár és családi kert 16,71 hektár.⁷ Legfeljebb tízre tehető azoknak a családoknak a száma, amelyeknek szántással művelhető birtoka megközelíti a 10 hektárt. Számottevő földbirtok egyedül a Simén család uradalmában volt 1945-ig, kb. 100 hektár. Az 1950 őszen megalakult kollektív gazdaság földalapját éppen ez az elkobzott birtok képezte, amelyet 1945-ben elvettek a Simén családtól és állami tulajdonba utaltak. Az úri birtok mellett beolvasztották a kollektív gazdaságba a szervezőként

⁴ Ezek közül három kövezett úton, nehezen megközelíthető, félreeső település, jelentős cigánysággal és öregedést jelző statisztikai mutatókkal – Bordos, Csöb, Rava –, Havadtó pedig a kelemtelkivel azonos műútvonalon, keletre fekszik, hasonlóan fejlett infrastruktúrával rendelkezik.

⁵ A statisztikák a gyulakuti polgármesteri hivatal birtokában vannak.

⁶ A Jehova Tanúi Királyság Terme egy magánháznál erre a célra speciálisan berendezett helyiségben működik.

⁷ A 2003-as gazdasági összeírás alapján.

tevékenykedő 30–40 középgazdának számító pártaktivista magánterületeit is. Az uradalmi birtok felszámolásakor került föld az itt élő 3–4 cigány család tulajdonába is, családonként 0,5–1 hektár szántó.

A kollektivizálás kedvező fogadtatása a falu szintjén annak tulajdonítható, hogy 1940-ben, amikor Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz, a Zsil-völgyéből sok család hazakerült, akik politikai felfogásuktól indítva könnyen álltak a kommunista eszmék oldalára. A kollektívából kimaradt gazdák még egy rövid ideig társas rendszerben művelték a földjeiket, majd rábeszéléssel vagy erőszakkal ezeket is beolvasztották a tsz-be. A kulákozás meghirdetett programja idején a gyanúsítottakat vagy a kuláknak nyilvánítottakat kizárták a kollektívából, s földjeiket megközelíthetetlen vagy terméketlen helyeken mérték ki. A *mezőgazdaság szocialista átalakítása* Kelementelkén véglegesen 1962-ben zárult le.

Kelementelke esetében a foglalkozási/foglalkoztatási struktúra a falu kedvező elhelyezkedésénél fogva igen tág paraméterek közt mozog, a jó műúthálózat és a menetrendszerűen közlekedő mikrobuszok (*maxi-taxi*) által elérhetővé válnak a Szováta–Marosvásárhely útvonalon távolabbi munkahelyek is. Korábban a gyulakuti hőerőmű biztosított munkahelyet sok kelementelki családfő számára (1992-ben végkielégítéssel elbocsátotta dolgozóit), Erdőszentgyörgyön egészen a közelmúltig a bútorgyár jelentett elhelyezkedési lehetőséget. 1990 után is további munkahelyeket biztosított a havadtói téglagyár (főleg cigányok jelentkeztek Kelementelkéről), a német tókével működő gyulakuti varroda, ugyanitt az amerikai érdekelt-ségű éticsiga-feldolgozó üzem és a francia alaptókéjű gombatenyészet, de rendkívül nagy Marosvásárhely munkaerő-elszívó hatása, ahol különböző gyárak, üzemek, cégek kereteiben találnak munkahelyre a kelementelkiek. Segesváron szintén az ipari szektor integrálta a mobilitásra kényszerült falusiakat, és többen a cigányok közül a városi köztisztasági vállalatnál dolgoznak. Az utóbbi 2–3 évben a Szováta-hoz közeli Sóvárádon beindult fafeldolgozó üzem teremtett munkahelyet sok helyi lakos számára, míg 2005 végén a hivatalos csőd eljárás elől tulajdonosa külföldre menekült.⁸

A mezőgazdálkodásra alkalmas területeken jelenleg a társas keretei közt főleg kukoricát és szalmásgabonát – búzát, árpát – termesztnek,

⁸ A gyulakuti varroda és a sóváradi fafeldolgozó üzem saját autóbusszal biztosította a munkaerő pontos időben való mozgását.

kisebb területeken burgonyát. A kollektív idején telepített mintegy 35 hektár szőlősből mára alig 27 hektár maradt, ez teljes egészében magánkézben van, megmunkálása családi szinten történik és haszna szervesen beépül a családi gazdaságok jövedelemstruktúrájába.

2.2. *Abosfalva*

Kiválasztása a magyar és román nemzetiségűek egyenlő aránya miatt volt indokolt, a különböző etnikumok életstratégiáinak összevetése céljával történt. A falu Balavásár és Dicsőszentmárton között fekszik, adminisztrációs szempontból a népesebb Mikefalvához tartozik. A falu össznépessége a 2002-es népszámlálási adatok szerint 363 fő. Ebből 178 magyar, 150 román és 35 cigány etnikumú. Felekezeti összetétele a következő: 153 ortodox, 112 római katolikus, 60 református, 6 unitárius, 4 görög katolikus, 21 pünkösdista. A falu határa a 2002/2003-as országos mezőgazdasági felmérés adatai szerint 319,5 hektárból áll, amiből 215,3 hektár szántó, 11,19 hektár kerti terület, 28,27 hektár gyümölcsös és kb. 10–15 hektár szőlő. A fentebb jelzett években 73 szarvasmarhával, 23 lóval, 242 juhval, 336 sertéssel és 35 000 szárnyassal rendelkezett a település. Két üzlet és két kocsmá működik a faluban. Emellett fogtechnikusi rendelővel, valamint I–IV. osztályos román–magyar tagozattal működő általános iskolai oktatással is rendelkezik a település. Az ortodox egyházzal ellentétben, amelynek van papja és parókiája a településen, a magyar egyházaknak (római katolikus és református) csupán leányegyházai vannak a faluban.

3. Gazdasági élet a szocializmus idején

A kollektív gazdaság megalakulása előtt a települések lakói természetes gazdálkodást folytattak törpe- és kisbirtokokon. A kollektív gazdaságok megalakulása miatt a két faluban is bekövetkezett az a jelenség, amelyet a Homoród menti falvakban Oláh Sándor is megfigyelt, azaz, hogy a mezőgazdaság gépesítésében bekövetkezett műszaki változások egyik következménye a munkaerő-felesleg megjelenése volt.⁹ Az államosítást megelőzően a falvak lakosainak vagy nagyon kevés földje volt, vagy

⁹ Lásd OLÁH Sándor 2004a, 26.

egyáltalán nem rendelkezett földdel. Abosfalván például korábban uradalmi béresekként, napszámosokként dolgoztak.

3.1. Kelementelke

Az államszocializmus idején az ipari termelésbe való integráció feltétele a mobilitási készség volt, ez alapvetően a *termelésbe frissen kikerült* fiatalabb generáció részéről jelentkezett. A nagyfokú ipari orientáció mellett a mezőgazdaság széles társadalmi rétegnek – a középkorú és az idős nemzedéknek – továbbra is elsődleges foglalkozást jelentett, sőt a naponta ingázók számára is mindvégig megmaradt kiegészítő erőforrásként. *Ez a falu nem volt gazdag falu. Mint más falu, hogy Gyulakuta, Havadtó, Erdőszentgyörgy, ott ugye mindegyikbe volt valami üzem, ott a gyulakuti üzem, ott volt a prefábrrikát;¹⁰ itt a kelementelki nép csak a fődből élt. Ez a kicsi falu, ez – azt kell mondjuk –, hogy ez a Kelementelke volt szinte ejjsze a legszegényebb falu, nem volt semmi pénzforrás.*

A kollektív gazdaság idejét felidéző narratívák az első két évtizedet, az 1950-es, 1960-as éveket a gazdasági stabilitás és jólét korszakaként tartják számon.¹¹ Ebben az időben csatolták a falut közigazgatásilag Gyulakutához; a két település tagolatlan termelési egységként szerepelt. Ez az állapot a szőlőtermesztés terén jelentős hátránnyá jelentkezett Kelementelke számára: a frissen telepített és már termőre forduló nemes szőlőfajták borát arányosan osztották meg a két falu között, cserébe Gyulakutáról oltatlan (direkt termő), hibrid fajok jóval gyengébb minőségű termését kapták. Ez a felismerés vezetett oda, hogy a Kelementelkén agrármérnökként dolgozó M. J. vezetésével megkezdődtek a községközpontban is a szőlőtelepítési munkálatok az 1960-as évek derekán. Az intenzív állattenyésztés szorult helyzetbe került a kis méretű legelők miatt, az is megesett, hogy Szovátára kellett felhajtani a 250 darabra gyarapodott szarvasmarha-állományt egy-egy legeltetési idény erejéig. A helyi vezetés nyomására engedélyt szereztek az illetékes felsőbb szervektől legelő létrehozására erdőirtás útján, s ennek folyamányaként 1968–69-re 75 hektár erdőből legelőt állítottak be. Ebben az időben a termelősövetkezet keretei közt 40–50 állandó férfi munkaerőt foglalkoztattak, de nagyobb

¹⁰ Építkezésekhez (tömbházépítéshez) betonelemeket előre legyártó termelési egység.

¹¹ Ezek többnyire kevés földdel rendelkező gazdák véleménye volt.

horderejű munkákra (erdőirtás, teraszosítás) akár 100–120 férfit is mozgósítottak a falu lakosságából.

Az állami munkahely mellett sokan kollektivistaként második műszakot is vállaltak. A helyi óvodában dadaként dolgozó, jelenleg nyugdíjas K. M. így emlékszik erre: *Az óvodában dolgoztam, de volt 15 ár kerthelység, azt kétfelé mérték, adtak a hegyen is, máshol is. Azt megdolgoztam, mentünk a kollektívnek is dolgozni örökké, s akkor adtak 4 mázsa búzát – mondjuk átlagba, általába – és 4–5 mázsa kukoricát, s még volt a kerthelység. Attól eltekintve pénzfizetés: ahány nap volt a hónapba – kivétel a vasárnap –, mikor 25, mikor 24 nap, s annyit dolgoztunk, annyi 10 lejt kaptunk, 250 lejt, 260 lejt egy hónapba. Na ez vót a fizetés.* A kollektívben dolgozó családok burgonyaszükségletét egyáltalán nem volt képes fedezni a helyi termés, amely a megemelt beadási kvótát is alig egyenlítette ki. A szükségleteket távoli vidékre irányuló munkamigráció során próbálták kielégíteni a helyiek: *Indultak el az asszonyok, ilyenkor má mikor agusztus eljött, hogy vége vót a munkának, [...] elmentek, s 2–3 hétig Csíkba... ott termelték, onnan jött a téli pityóka, onnan jött a téli eledel. [...] Az emberek, a férfiak pedig elmentek Csíkba kaszálni, szinte egy hónapot vótak oda, pénzér mentek, itt helybe semmi lehetőség, semmi pénzforrás nem volt.*

A termelés országos szintű erőltetett fokozásával az 1970-es évek végén, de hangsúlyosabban az 1980-as években a kollektívben dolgozó falusiak részesedési kvótája drasztikusan lecsökkent. Egy visszaemlékező állítása szerint *már irtóztunk, mikor jött az aratás, a saját földünkön megtermelt gabona ment Vásárhelyre a vagonba.* A részesedési kulcs a kezdeti igen jövedelmezőnek ítélt 20%-ról fokozatosan 15%-ra, majd később 7%-ra csökkent, ellehetetlenítve az itt dolgozók életét: *arra kényyszerültünk, hogy a saját földünkről lopjunk.* A lopások visszaszorítására tett intézkedések közt az is előfordult, hogy a mezőt kettészelő vasútnál betakarodáskor Marosvásárhelyről kirendelt katonasággal ellenőriztették a határból hazatérő falusiakat. A szükség mértékét jól kifejezi, hogy a lajbi alá dugott, vagy a vizslató szemek és kezek elől a harisnyába, melltartóba elrejtett néhány cső kukoricáért hajlandóak voltak megkockáztatni a tetten érés veszélyét és a büntetést is. Az apránként, csövenként összehordott kukoricát ugyanis később különféle eszközökre, textíliákra vagy kézimunkákra (fonott kosár, szék) lehetett cserélni a környéken házaló, *fekető* cigányoknál, ezért az asszonyok a kukoricacsövek különböző

módú kényelmetlen csempészését is képesek voltak vállalni. Az 1980-as évek végére a kollektivisták csoportja többszörösen kizsákmányolt társadalmi réteggé vált.

Ezeknek a körülményeknek tulajdoníthatóan az 1989-es rendszerváltás pillanatnyi megkönnyebbülést hozott a téesz dolgozói számára, de ugyanakkor döntés elé állította az agráriumból élő lakosságot: hogyan tovább?

3.2. *Abosfalva*

Abosfalván az államszocializmus idején a belső közösségi koherencia gyengének bizonyult, erős migráció indult be a környező városok felé, ahol a fiatalokat a megnyíló ipari termelőegységek foglaltatták. *A nyolcvanas évek elején mindenki vette a sátorfáját, s ment*, emlékeznek vissza az intenzív elvándorlási folyamatra. Habár az ingázási lehetőség könnyű volt, ezt egyesek inkább úgy használták ki, hogy *hazafelé ingáztak*, életvezetésüket így mindinkább a városi életminta határozta meg. Az elvándorlás mértékére utal, hogy ennek iránya a falutól egészen távoli régiók fele is irányult, mint például a székelyföldi és a magyarországi városok. Abosfalva mára előregedett településsé vált, a falu lakói úgy tartják, hogy a település 70%-a elérte a nyugdíjas korhatárt.

4. A társas gazdaságok megalakulása

4.1. *Az Aranykalász gazdatársulat megalakulása Kelementelkén*

*A kezdeményező készséget a kollektív ideje alatt elvették az emberektől – mondták a faluban.*¹² Ennek hatásaként is értelmezhető, hogy az 1990-es évek elején a faluközösség úgy döntött, hogy a hatékony gazdasági termelés érdekében nem osztják újra a földeket és a gyulakuti téesszel közös gépparkot sem magánosítják, hanem ugyanúgy megtartják a falu közös tulajdonában, ahogy a korábbi három évtizedben volt. A kezdeti tervzet alapján az immár önmagának termelő gazdasági társulat nagyszabású beruházásokat tűzött ki célul, főleg az állattenyésztésen belül.

¹² Oláh Sándor székelyföldi elszegényedést elemző tanulmányában is úgy látta, hogy „nem volt tér az innovatív tevékenységekre, a kockázatos kezdeményezőkézségre, a piaci mechanizmusok működtetésére”. OLÁH Sándor 1997, 44.

Lehetőséget láttak volna például disznóhizlalda és tejcsarnok létrehozásában, ugyanígy megvalósíthatónak találták egy pékség létesítésének reményét is. A lelkesedést ez irányban csak fokozta az, hogy egyéb alternatíva az adott időszakban nem kínálkozott a település lakói számára. Ezért az 1991-ben Aranykalász néven megalakult társas gazdaságtól senki sem igényelte vissza földjét, hanem feltétel nélkül a közös művelésbe bocsátotta.

Nem csupán a kollektív gazdaság infrastruktúrája maradt a régi, de a vezetői csoport is, lévén, hogy a kommunista nómenklaturista elit is átveszelte a rendszerváltást, átmentette vezető pozícióját és státusát a termelőegység keretein belül. A kollektív utolsó évtizedében a kollektívelnöki tisztséget B. Gy. agrármérnök töltötte be. Mivel felesége kelementelki származású, és munkahelye is ide kötötte, a B. család itt telepedett le. Falubeli lévén, a közösség és közte kölcsönös megbecsülésen alapuló bizalmi viszony alakult ki, amit elősegített az elnök részéről az az emberséges viszonyulásmód, amit a dolgozókkal szemben tanúsított. A demokrácia hajnalán a társas gazdaság élére való megválasztását részben ennek a korábban felhalmozott szimbolikus tőkének köszönhette, részben annak a fennálló társadalmi-gazdasági struktúrának, amely a valamelyest képzett egyéneket szülőfalujuktól távoli vidékekre helyezte, monopóliumot biztosítva a helyi gazdasági-társadalmi elit számára. A falu gazdái még később is úgy vélték, hogy hozzáértőbb személy nem akadt akkoriban a faluban, aki teljességében átlátta volna a termelőszövetkezetben fennálló gazdasági helyzetet, és olyan kecsegtető kilépési stratégiát tudott volna ajánlani a gazdaság számára, mint B. mérnök. Titkon abban is reménykedtek, hogy a kollektívelnökként kialakított több évtizedes kapcsolati tőkéjét az új rendszerben is kamatoztatni tudja, immár a település javára.

A falu első reakciója az „elárvult” kollektívvel szemben a felszámolási szándék volt, de egy hamarosan megtartott falugyűlésen teret hódított a néhány *komolyabb gazda* részéről indított *ne verjük szét a kollektívet!* felhívás. Sokan a gazdák közül sajnálták a termelésre hosszú évtizedek nehézségei árán beállított gazdaság széthordását, ezért úgy vélték, továbbra is lehet jövője a társas rendszerű gazdálkodásnak. A termelési stratégia, az infrastruktúra és a vezetői elit így egy hivatalos névváltoztatással annyira észrevétlenül csúszott át a szocializmus és a kapitalizmus határvonalán, hogy az egykori aranykorszakot idéző Aranykalász *gazdasági társaság* minőségben bejegyzett szövetkezetet jelenleg is *kollektív*nek nevezik a

faluban, funkcióban maradt vezetőjét a narratívák szintjén továbbra is *kollektívnőknek* titulálják.

Említettük fentebb, hogy a téesz átörökítése kezdetén a fellendítést megcélzó projekt része volt a falu teljes gazdaságát integráló erős társas gazdaság létrehozása, amely a gabona-, hús-, tej- és egyéb nyersanyag-termelésen kívül néhány késztermék előállítását is képes lenne elvégezni, mint például a helyben megtermelt búzából a faluban kenyeret sütni, vagy a hús- és tejtermeléssel piacra lépni. A faluval párhuzamosan végigvonuló déli lejtőkön megtermelt jó minőségű szőlőből nyert bor egy részét a faluturizmus kialakításának és fejlesztésének gondolatával egyetlen borpincébe szándékoztak gyűjteni, ahol hangulatos borkóstolásokon vehetnének részt az érdeklődők.

Az 1991-ben az egész falut megnyerő közeljövő-kép ideája jelenleg, 13 év elteltével egyre távolodó ábrándként elevenedik meg az emlékezőkben. Az ezt követő keserű csalódást az eufórikus hangulatban túlságosan felduzzasztott jövő-ideál és a megvalósított célkitűzések közti hatalmas távolság tapasztalata okozta.

4.2. Egy jobb vezetés kellett volna... Abosfalva a rendszerváltozás után

1991-ben a 18-as törvény révén Abosfalván is újraosztották a földeket. Az újraelosztást községi komisszió végezte, a falubeliek véleménye szerint a földosztáskor *mocskos dolgok történtek*. A földeket mindenki a régi helyén követelte vissza, így leszámítva azokat a területeket, amelyeket időközben beépítettek, a korábbi tulajdonviszonyok szerint kerültek újból magántulajdonba az egyes parcellák. A régi birtokszerkezetet némileg módosította a 18-as törvény alkalmazása, amely előírta, hogy azok a személyek, akik legalább három évet dolgoztak a kollektív gazdaságban, 50 ár földterületre jogosultak. Mivel Abosfalván jó néhány személy jogosult volt erre, jelentős területeket kellett újra felosztani. Ezeket a földdarabokat az úgynevezett *községi földekből* mérték ki, amelyeket az államosítás előtt a község az apaállatok tenyésztésére tartott fenn (bikák, mének). A mesterséges megtermékenyítés gyakorlatának elterjedése révén a rendszerváltozás után szükségtelessé vált a községi földek fenntartása. Az államszocializmus alatt telepített szőlősök legnagyobb részét felszámolták.

Közvetlenül a rendszerváltozás után a falu szakképesítéssel rendelkező néhány fiatalja magyarországi munkamigrációt folytatott. Volt, aki Németországban vállalt időszakos munkát. Jelenleg Olaszország és Spa-

nyolország a kilépési gyakorlat célállamai. 2004-ben például öt fiatal vállalt munkát Olaszországban és négy Spanyolországban. Ezek többsége ki is telepedett. Azok, akik hazatértek, a külföldön szerzett tőkéjükkel sem *tudtak sokat felmutatni*, presztízsjavaik vásárlására fordították, de nem szereltek fel gazdaságokat és nem is fektettek be vállalkozásokba.

A földek kimérése után az egész községben, így Abosfalván is társas gazdaságot alapítottak 1993-ban. A közösségi gazdálkodás székelgyföldi tapasztalatait elemezve Tóth László megállapította, hogy Székelgyföld gazdatársadalma nem szabadon, a pro és kontra érvek józan mérlegelése alapján döntött az egyéni vagy közösségi gazdálkodás módjáról, hanem egy gazdasági és politikai káosz kényszere közepette választotta azt, ami éppen elérhető és megvalósítható volt számára.¹³ Abosfalván ehhez hasonlóan a társas gazdaság megalakulása az egyéb alternatívák kis száma mellett következett be. A településen a többség ellenezte a közös vagyon elosztását vagy árverezésre bocsátását. A szövetkezetek épületeit, gépi felszereléseit, állatait nem árverezték el és nem is osztották ki a település lakói között, mint ahogy az más Kis-Küküllő menti településeken történt, hanem a társas gazdaságba örökítették át.

Községi szinten társas gazdaság alakult Mikefalván, Désfalván (kettő) és Abosfalván. Az abosfalvi társas gazdaság a désfalvi gép- és traktorállomástól vásárolt gépeket. A *társas* vezetősége brigádosból, könyvelőből, gazdasági képviselőből és elnökből állt. Kezdetben mindhárom etnikum tagjai földterületeik függvényében beírtak a társasba. Az elnöki tisztséget egy agrármérnök töltötte be.

1995-ben a társas gazdálkodási forma megszűnt.¹⁴ A falu lakói szerint a vezetőség nem számolt el, a társas gazdaság vagyonát elkótyavetyélték és egymás között elosztották. A társas gazdaság felbomlását jelentős mértékben elősegítette a régióban 1995-re tetőződött mikrogazdasági válság. 1995-ben ugyanis a régióban rendkívül magasra ugrott a munkanélküliek száma. Ez azt eredményezte, hogy a háztartások nagy részéből „kiesett” egy állandó állami fizetés, az emberek nem tudták megfizetni a társas gazdaság munkadíjait. Emellett a háztartások legnagyobb része a megélhetés szempontjából alternatíva nélkül maradt. Habár ez esetben nem beszélhetünk visszaparasztozásról, sok család rákényszerült, hogy önellátó

¹³ TÓTH László 1995, 147.

¹⁴ Vö. Kovács Katalin magyarországi tapasztalataival. KOVÁCS Katalin 1998, 137–151.

kisüzemi gazdaságra rendezkedjen be. Elmondták, hogy annak ellenére, hogy 1995-ig szinte egyáltalán nem volt meg nem művelt terület, a társas gazdaságból való kilépésük után többet *kihúznak* a mezőgazdaságból, ám a befektetett munka mértéke is jóval nagyobb. A gazdálkodás legfontosabb mozgatóereje a család létfenntartása. Abosfalva esetében fokozottan igaznak tartjuk Oláh Sándor székelyföldi falvakra vonatkozó tapasztalát, miszerint a magántermelői gyakorlatban a termelés, tulajdonlás, fogyasztás és elosztás alapegysége a család.¹⁵

Mindemellett a társashoz való ambivalens viszonyulás figyelhető meg. Beszélgetéseink során többször is elmondták, hogy *jó lett volna a társas, hogyha egy jobb vezetőség lett volna!* A társas önfelszámolása között belső, konfliktuskonstituáló tényezőket, valamint makrogazdasági faktorokat is említenek. Egyrészt a falubeliek szerint a vezetőség *nem úgy számolt el, ahogy kellett volna, nem annyit fizettek, amennyit kellett volna*, másfelől nem végeztek becsületos munkát. Sz. A. családja például azután lépett ki a társasból, miután 70 ár búzára kifizették a társasnak a munkálatokat, ahonnan azonban erre a területre 230 kiló búzát kaptak csupán.

A közös gazdálkodási formából csupán 10 háztartás maradt ki, azok, amelyek az átlagnál több földdel, nagyobb tőkével vagy munkaerő-felesleggel rendelkeztek. Ezek a háztartások kistermelői gazdasági termelésre rendezkedtek be, a gazdaságok géppel való felszerelése viszont hiányos maradt. Ez azt jelenti, hogy a felbomló gép- és traktorállomások árverésén használt traktort és a hozzá való legszükségesebb gépeket (például eke, tárcsa, vetőgép, utánfutó) vásárolták meg csupán. A használt traktorok rossz műszaki állapota, a gazdaságok hiányos gépi felszereltsége nem tette lehetővé a terményspecializációt, habár a város viszonylagos közelsége a piacozás lehetőségét hordozta magában. Ez a 10 család a kollektív gazdaság felbomlásakor részt követelt a közös vagyomból: *Aki végleg kiállt a társasból, aki nem akart társas tag lenni, az hazavitte. Aki társas tag maradt, az nem akarta elvinni, mert, úgyé, gondolta, hogy maradjon meg a társasnak. A végén már el akarták volna vinni, de úgyé, már nem volt mit!*

Abosfalván egyetlen háztartás sem élt a banki kölcsön lehetőségével, ahogy az infláció gazdasági szerepéből sem profitált egyetlen család

¹⁵ OLÁH Sándor 2001, 62.

sem (ellentétben például a közeli Héderfájával vagy Gálfalvával).¹⁶ A gépek megszerzését nehezítette az a tény, hogy a faluban nem volt gép- és traktorállomás az államszocializmus idején, a szocialista tervgazdálkodás merev, központosító agrárpolitikája révén ez ugyanis a műúttól félreeső, kedvezőtlenebb helyzetű, de nagyobb számú román etnikummal rendelkező Désfalván alakult meg. Az abosfalviak szerint a désfalviak kedvezőbb stratégiai helyzetben voltak a gépek megvásárlásakor, mivel könnyebben hozzáférhettek az árverésekkel kapcsolatos információkhoz, emellett nagyobb rálátásuk volt a gépek valódi értékére, műszaki állapotára. Ez néhány esetben konfliktusos helyzeteket generált a falvak lakói között.

5. Aktuális társadalmi és gazdasági folyamatok

5.1. Interetnikus kapcsolatok

5.1.1. Kelelmentlén jelenleg három etnikum él egymás mellett, a magyar, a cigány és a román. Míg ez utóbbi tagjait mindenki ismeri a faluban – csupán 6 román nemzetiségű lévén –, a legnagyobb problémaként a cigány lakosság fokozatosan megvalósuló dominanciáját jelölték meg. A magyar lakosság lassan oda jut, hogy nem tudja kezelni a cigány-kérdést, mert az általános számítások szerint az összlakosságnak mintegy fele (egyesek 40, mások 60 százalékról beszélnek) cigány etnikumú. Ezt az állapotot a statisztikák egyáltalán nem tükrözik. Az idősebbek megrökönyödve állnak a kérdésselvetéskor, hisz emlékeznek, hogy valamikor a 1920–30-as évek fordulóján a jelenlegi románokéhoz hasonló számú cigány élt a faluban: *Az én gyermekkoromban vót egy Máté bá, annak a fia Tócsi bá, az ilyen gyepmester¹⁷ vót, egy család volt sátoros cigán. Ma van körülbelül 30, amelyiknek van 3 vagy 9 gyermeke.*

M. J., a kollektív gazdaság egykori agrármérnöke véleménye szerint 1958-ban, amikor a faluba költözött, 3–4 cigány család élt itt, ma jelenlétük számokban kifejezve 100–120 család; egyesekből úgy jönnek ki a gyermekek, mint az óvodából, heten-nyolcan. Kutatásunk idején az iskolai oktatás beindítása váltott ki vegyes érzelmeket a túlzott cigány jelenlé-

¹⁶ Kis-Küküllő menti példaként lásd PETI Lehel 2004, 191; Székelyföld esetében lásd KINDA István – PETI Lehel 2004.

¹⁷ Az elhullott állatokat gyűjtötte össze a Dögkert nevű határrészbe.

tet sérelmezők csoportján belül. *Az elsősök közt a 17 gyerekből 7 cigány, de olyan osztály is van, ahol egy magyar van és 7 cigány, vagy fele-fele.* Az iskolaigazgatóval készített interjúból kiderül, hogy az iskoláztatás mértéke az utóbbi néhány évben a cigányok körében megnőtt az államilag biztosított szociális segély és a tízórai kiutalásának tulajdoníthatóan. A 46 kis-, közép- és nagycsoportos óvódás közül az egyik óvónő statisztikája szerint 26 cigánygyerek, ez százalékban kifejezve mintegy 56,5 százalék.

A kelementelki cigányok két nagy tömbben élnek, a Kút völgy és Bárgác utcákat lakják. A település ezáltal egy elkülönült elhelyezkedésű etnikai rajz modelljét tükrözi.¹⁸ A magyar lakosságtól eltérően többségük nem rendelkezik földtulajdonnal, kivéve azt a néhány családot, amely már a földreform idején itt élt és az uradalmi birtok szétosztásakor igényét fejezte ki saját földre. Az életmódjukat a földnélküliség alapvetően meghatározza. Néhányan közülük, *aki arra való volt*, a környező településeken kapott munkát: 5–6 férfi a havadtói téglagyárnál, néhány asszony a gyulakuti *csigagyárban* és a gombatenyészetnél, némelyikük a segesvári köztisztasági vállalatnál. Egy olyan idősebb cigány férfiről is tudnak, *aki annak idején rendszeren járt munkába*, és jelenleg állami nyugdíjat kap. Állandó munkahellyel azonban a cigányok kb. egytizede rendelkezik. Többségük a magyar gazdák munkaerő-szükségletét elégíti ki, napszámba jár dolgozni vagy meghatározott terménymennyiségért cserébe besegít a kimért terület megmunkálásában. Helyzetük javítása érdekében sokan azon a véleményen vannak, hogy *a cigányok is földet kellett volna kapjanak*. Abban viszont egyetértenek, hogy nem mindenki dolgozná meg, a földmunka alacsony presztízsű jelenleg a cigányok között is. Ennek következtében az az alacsony munkaerő-kínálat, ami erre az etnikai csoportra jellemző, a magyar gazdák kárát okozza. Az idősebbek által felfogadott cigányok vagy a pénzfizetés megállapításakor nyomják fel munkájuk árát, vagy a teljes munkafázist *felibe* elvállalva igénylik 50 százalékát a betakarítandó kukorica vagy cukorrépa-termésnek. A *harmadába*¹⁹ való vállalás teljességgel elutasított részesedési arány részükről.

Az állandó munkaerőt a magyar gazdák közül többen úgy biztosítják maguk számára, hogy az idénymunkákon kívül is egész évben kisebb-nagyobb feladatokkal bízzák meg azt a cigányt, aki hűségével vagy jó munka-

¹⁸ Vö. KEMÉNYFI Róbert 2004, 241.

¹⁹ Azt jelenti, hogy a termésből két rész a gazdácé, egy rész a vállaló munkadíja.

bírásával kiérdemli a gazda bizalmát. Ez a fajta patrónus–kliens viszony a „gazdasági bejáró” vagy „szolga” státusú cigány számára egyfelől folyamatosan kiegészítő pénzjövedelemmel jár, vagy kisebb mennyiségű terményfizetséget jelent, másfelől bebiztosítja az idénymunkák idejére is a teljes körű foglalkoztatottságot. A gazda haszna a kapcsolat tartósságából eredően az, hogy a nehezebb, vagy több embert igénylő munkákra állandóan aktivizálható, megbízható munkaerő áll rendelkezésére, amiért nem szükséges kizárólag pénzbeli fizetséget adnia, hanem a ház körül előállítható terményekkel vagy itallal (borral, pálinkával) is fizethet. A bizalmi viszony kiépülése hosszabb lejáratú hitelezést is megenged, így megesik, hogy a borért, pálinkáért több alkalommal is a gazdához folyamodó cigány felgyűlt tartozását jóval később, nagyobb munkák végzésekor számolják bele a munkadíjba. Az ilyen típusú civil munkáltatói szféra szintén csak töredékét zárkóztatja fel a cigány közösségnek a magyarok által támasztott normatív követelmények szintjére.

Az állandó munkahely nélküli és földdel nem rendelkező családok, valamint azok, amelyek nem vállalnak napszámos munkát – következésképpen együttműködői viszonyt sem alakítanak ki magyar gazdákkal –, továbbra is megfigyeltek, *büdös döggként* stigmatizáltak a falu társadalmi nyilvánossága szintjén. Szőlő- és gabonaérés idején a gazdák előre rettegnek a megkárosítástól. Általános vélemény, működő etnikus sztereotípiá, hogy a foglalkozás nélküli cigány családok az iskolába íratott gyermekek után kapott állami segítyből és *lopásból élnek*. Valamelyest biztonságérzetet jelent számukra a társas gazdálkodás személytelensége, a közös használat kvázi informalitása. Az évenként más-más helyen kimért, művelésre kiosztott földet és annak tulajdonosát az emberek nem tudják olyannyira pontosan nyomon követni, mintha az a magángazdálkodás szabályai szerint „mozdulatlan” földbirtok lenne. A földek – a tulajdonviszonyok – ilyen mértékű (évenkénti) mozgása megteremti a megfelelő bizonytalanságot a tulajdonviszonyok tisztázásában, ez lehetőséget jelent a cigányok részére a határ különböző pontjain a termés a megdezsmálására. A mezőn bóklászó cigányt azért nem szólíthatja meg a magyar gazda, mert nem tudhatja, hogy éppen kinek a földjére tart dolgozni. Szeptember elején már a faluban tapasztalják, hogy egy-egy cigány lopást követett el a közös kukoricásból: *Főzik a töröbúzát, úgy érzik a szagja, há honnan, ha nincs földje? Ezek má most megélnek, míg tejes a töröbúza.*

Mi nem főzünk, me nincs gyermek, aki kívánja; ott ezeknél osztán van elég. A sorozatos lopás, az orvgazdálkodás az oka annak, hogy nem találnak a szántóföldekre felügyelő határpásztori szerepkörbe egyetlen jelentkezőt sem, mindenki fél a cigányoktól, nincs olyan falubeli, aki vállalná a személyi-etnikai konfliktust.

A 2004-es év például szőlőtermés szempontjából egyike a legsikerlenebbeknek Kelementelkén. Mégis a szőlőérés idejére csőszként kiálló falufelélős, D. Cs. a gyengének ígérkező szüret előtt két héttel *már megfogott három cigánt*, amint a szőlőtőkék közt szorgoskodtak. A tolvajokra rendőrségi eljárás során pénzbírságot róttak ki, de a falubeliek tartanak a cigányok bosszújától.

A falu fokozatos elcigányosodása több egybejárású folyamat eredménye. A Szováta–Balavásár főútvonal több lehetőséggel kecsegtet a házaló, üzletelő, de eldugottabb falvakban élő cigányok számára, ezzel szemben olyan család is él itt, amely Segesvárról vagy Marosvásárhelyről költözött a faluba. A beköltözés mellett a legfontosabb tényező, amely belülről termeli ki a cigány lakosságot, az a fokozott mértékű természetes szaporulat, amely több tízszerese a faluban élő magyarokénak. Az elcigányosodás harmadik, egyelőre kevésbé hangsúlyos faktora asszimilációs folyamatokra utal. Jelenleg már nem egyedi jelenség az összeházasodás magyar és cigány nemzetiségű fiatalok között, és attól függetlenül, hogy a fiú vagy a lány cigány származású, jellemző a család elcigányosodása, amit a közösség az életvitel és a munkamorál felülvizsgálatakor állapít meg.

A mikrotársadalom magyar lakossága tehetetlenül áll a kedvezőtlen demográfiai folyamat – a korábbi etnikai mérleg megbomlása, és a cigányok javára való billenése – előtt. Annak ellenére, hogy nem mindennaposak a lopások, a verekedések, a magyarok mégis viszolyognak a cigányok rövidesen bekövetkező dominanciájának gondolatától. Egy gyengébb fokú rasszizmust sejtető, különböző narratívákkal megalapozott távolságtartás a magyar–cigány kapcsolatokban folyamatosan tetten érhető. Ugyanígy a közelmúlttal összevetve érzékelhető a közbiztonság és közérkölc folyamatos romlása, amelyet szintén a cigányok számlájára írunk, ezáltal is tovább mélyítve az etnikai-kulturális szakadékot a közös mikrotársadalmon belül.

5.1.2. Abosfalván a román és a magyar etnikum gazdasági modellkövetésében nem mutatkoznak eltérések, mindannyian tulajdonképpen törpebirtokokon gazdálkodnak. A roma lakosság többnyire külföldi seftelést, kereskedést folytat. A falu fiataljainak hozzávetőleges számítások szerint kb. 20 százaléka rendelkezik állandó munkahellyel. Többnyire városi privát cégeknél, főként varrodákban, kereskedelmi egységeknél. A falubeliek szerint a rendszerváltozás után nem történt jelentősebb meggazdagodás egyik családnál sem, enyhe módosulásokkal a családok megőrizték a rendszerváltozás előtti gazdasági potenciáljukat, ennek függvényében nem történt módosulás a falu szimbolikus presztízshierarchiájában sem. Az etnikumok szintjén ugyanez mondható el, *versenyben van minden nemzet*. Ennek ellenére azt tartják, hogy minden nemzet *udvarának*, gazdaságának megvannak a maga sajátosságai. A magyar közösség tagjai szerint a magyar gazdaságokra az állattartás és gazdálkodás, a rend, a fegyelmezett gazdaságszervezés és a család összetartása a jellemző.

A településre az exogám és az endogám házasulási mintakövetés keverten van jelen. Ugyanez mondható el a három etnikum összeházasodási szokásairól is: átmenetek minden etnikai csoport között létrejönnek beházasodás révén. Etnikai jellegű konfliktusok a településen nincsenek. Az egymás mellett élő etnikumok mindennapi kapcsolatrendszerét, együttélési viszonyait nem terhelik problémák. Egy cigány családot gyanúsítanak folyamatos lopással, ám a problémát nem az etnikusság szintjén érzékeli a falu társadalma.

5.2. *Csak tartsuk a zsákot, mikor osszák...* A társas aktuális helyzete Kelelmentelkén

Bár a lokális társadalom egyre szélesedő rétegének rendül meg a bialma a társas vezetőségében, a közös gazdálkodás kézenfekvő előnyeit senki sem firtatja. Az idős generáció rémüldözve gondol arra az eshetőségre, hogy földjeiket a magángazdaság keretei között, önerőből kell megműveljék. Hiányzik az a gépesített mezőgazdasági felszerelés, amellyel a falu gazdálkodói kényelmesen megművelhetnék saját területeiket, a szántás, vetés a társas keretein kívül túl sokba kerülne. Ilyen célra alkalmazható igásló a faluban mindössze 7 van, a társas tulajdonában 5. A falu 225 háztartásában magángazdáknál 3 traktor van, amelyek közül csak 1 rendelkezik a földműveléshez szükséges járulékos gépekkel.

A társas gazdaság által megmunkált 389 hektáron a gépi munkák javarészt azzal a 2 traktorral végzik, amelyeket a kommunizmus alatt kapott a helyi termelőszövetkezet.²⁰

Ami a termelést illeti, mindenki a saját földjének megfelelő méretű terület terméséből részesül a társas által, természetesen a munkálatokért felszámolt illeték befizetése után. A föld alapvetően közös használatban van, úgymond a társas tulajdona, de mindenki számon tartja a saját birtokát. Kollektív művelésben lehetőség adódik kiterjedtebb területek megművelésére, amely így sokkal jövedelmezőbb, mintha mindenkinek külön dolgoznák meg kis parcellákban a földjét. Ki-ki a beadott birtoknagyság és a kidolgozott szabályok függvényében részesül meghatározott méretű, gabonával bevetett parcellákban. A közös határ földjének előkészítését, bevetését megszabott pénzfizetés fejében – mindenképpen előnyös áron – a társas végzi. Ezután mindenki számára a magánbirtokának megfelelő területnagyságot mérnek ki művelés céljára. Mióta a meredekebb domboldalakat nem művelik, az ott földet birtokló gazdák és egyben a társas veszteségét egységesen úgy osztják meg, hogy mindenkinek valamivel kisebb területet számítanak be. Ez a veszteség átlagosan több mint 30 százalékos, egy 50 ár nagyságú területre kb. 15 ár, függetlenül attól, hogy az illető gazdának a legjobban termő tagban van-e az 50 ár földje vagy silányabb részen. Ez azt jelenti, hogy a gazda csak 35 ár földből kaphat bizonyos mennyiségű kukorica és répaföldet megmunkálásra, mondjuk 15 árat, a fennmaradó 20 árra szalmásgabonát számolnak.

A szalmásgabona előnye, hogy nem kell megkapálni, a gyomirtózást a társas végzi, *arrafelé se kell menni, csak tartsuk a zsákot, mikor osszák*. A kimért kukorica- és répaföldeket a gazdáknak kell megművelniük, a termés teljes egészében az övék marad. A búza, árpa aratását a régi télesztől örökölt kombájnnal végzi a termelőszövetkezet, közös raktárba szállítják a termést, amit majd részarányos osztás követ.

Betakarításkor szalmásgabona esetén az össztermés mennyiségének függvényében állapítják meg a részesedési kulcsot a növényfajták és a magánterületek nagysága szerint. Egy 1 hektárral rendelkező kéttagú nyugdíjas család esetében a helyzet konkrétan így néz ki: *20 ári szalmásgabona*

²⁰ A szocialista érában a falu Gyulakutával közös kollektív gazdaságában 12 traktor és 3 kombajn dolgozott, a felszerelést azonban 1989 után arányosan kellett szétosztani Gyulakuta és Kelemtelke frissen alakult társas gazdaságai között.

van, amibe benne van az árpa és a búza. Arra örökkéig így már szeptember végén, október elején már kéri a vetésre a pénzt, s a szántásra. A tavaly is fizettem 1 hektárra 990 000 lejt, s most mikor vettem ki az árpát, az a 7 ár árpa, ami nekem van íratva – nem várhatom, hogy ki tudja mennyit kapjak –, valami 190 kilót kaptam, azért fizettem 69 000 lejt a tavalyelőtt. Egy másik példa: az 1958-tól 1990-ig a kollektív gazdaság volt agrármérnöke, M. J. földbirtoka a 18 ár kertet kivéve mindössze 50 ár, amely a társas gazdaság része. Ebből 15 ár kukoricaföld, amelyet felesége vagy cigány napszámosok dolgoznak meg, a fennmaradó 35 árba búzát és árpát kapnak. A megfelelő munkadíj befizetése, a napszámosok munkája és a saját munka eredményeként megtermett gabona kielégíti a családi szükségleteket (sertést vagy szarvasmarhát nem, de kb. 80 darab szárnyast tartanak).

A szőlő művelésébe a társas úgy kapcsolódik be, hogy a szőlészeti szakirányultságú vezetője tudását a közösség javára bocsátja: ő állítja meg a növényvédő permetezés legalkalmasabb időpontját és a vegyszer típusát. A permetlevelet a társas gazdaságnál állítják össze egységesen, traktor vontatta ciszternával szállítják a szőlőbe, ahol mindenkinek a parcellája függvényében osztják ki a megfelelő mennyiséget, amit mindenki maga permetez a tulajdonában lévő szőlőtőkékre. A vegyszerért mennyiségként előre meghatározott árat fizetnek a gazdák.

A mezőgazdasági termelésen kívül a társas nemrégiben településgondozási feladatot is felvállalt: megszervezte a háztartásokból származó szemét kéthetenkénti összegyűjtését és elszállítását. Korábban a hulladékot a gazdaságok a határ öt különböző pontjára ürítették le mindenféle szabályozás nélkül (és természetesen illegálisan), jelenleg a Kis-Küküllő egyik holtágába fuvarozzák, de továbbra is hatósági engedély nélkül. Az akció előnye, hogy a házaktól elviszik, és egyetlen közös szemételepre kerül a hulladék.

Mára már sokak számára egyértelművé vált, hogy a termelőszövetkezet csupán önfenntartó, ha éppen nem veszteséges vállalkozás. A közös gazdaság a mintegy másfél évtizedes fennállása óta nem tudta fejleszteni gépállományát, még egy fejtőgépet sem vettek, a múlt rendszerből örökölt, azóta igencsak amortizálódott infrastruktúrával dolgoznak, nincs tőke a fejlesztéshez. Az évről évre helybe topogás, hátrafelé kanyarodás ellenére a gazdáknak még így is megéri, mivel sokan nem tudnák megművelni a birtokukat, főként azok a családok, ahol nincs fiatal munkaerő.

1991-ben a társas több mint 200 darab szarvasmarhával rendelkezett, ez a szám mára 103-ra csökkent. A falu határában elterülő több mint 200 hektár kiterjedésű legelőn ez az állomány és a falu magángazdaságaiban tenyésztett további 69 szarvasmarha igen kényelmesen megfér.

A szántóföldekhez hasonlóan a szőlősök egy része is a közös művelésnek van alávetve. A kezdeti elképzeléshez igazodva – a meghiúsult egyéb beruházásoktól eltérően – a Simén-palota pincéjében újabban borpince működik, azzal a közel száz hordóval, amit a kollektivizálásakor vettek el a gazdáktól, és amelyeket a szocializmus ideje alatt évről-évre mindig feltöltöttek. A faluközösség egyik tagja rosszállóan jegyezte meg, hogy nem véletlenül volt *itt* a kollektív gazdaság irodája: *a volt kollektív gazdaság irodája volt, nemhiába a borpince is ott volt*. Létrejött azonban nem a közös gazdálkodásnak tulajdonítható, bár a gazdák hajlandóak lettek volna bizonyos mennyiségű összeadott szőlőt közösen kipréselni és közös bort készíteni.

5.3. Vállalkozások

A rendszerváltozás után a falu társadalmi-gazdasági struktúrája az állami munkahelyeken és a mezőgazdasági termelésből élők mellett újabb kategóriával bővült: a magánvállalkozók szűk csoportjával. Jelenleg a mezőgazdasági termelés terményhaszna mellett a családi vállalkozások jelentik Kelementelkén a legjelentősebb tőkeforgalommal járó húzóágazatot. A századelő orosz közgazdásza, A. V. Csajanov tisztázta, hogy a családi gazdaság más logikával működik, mint a gazdasági vállalkozás, azaz elsősorban nem piacorientált.²¹ A falu négy üzlete és két kocsmája mellett 4–5 olyan családi vállalkozás is működik, amely elsősorban saját termelésből származó termékeket árul (fonott díszek, halotti koszorúk), de némelyik külső forrásból eredő kiegészítőket és termékeket is forgalmaz (pl. korondi kerámiát). A településen ezek a bejegyzett vállalkozások azok, amelyek késztermék mellett szolgáltatásokkal is jelentkeznek a lokális és a környékbeli munkapiacon (a koszorűkötés mellett kőművesmunkát is vállalnak).

A kereskedelmitől eltérő jellegű családi vállalkozások gyakran komplex jellegűek, különböző termelési ágazatokban kínálnak szolgáltatásokat. A családi életstratégia a vállalkozás folyamatos fenntartása és fejlesztése

²¹ Vö. VINCZE Mária 1995, 139.

mellett a több lábon álló gazdálkodást részesíti előnyben. Ebből a szempontból kérdéses őket vállalkozóknak tekinteni, megemlítendő, hogy ők maguk sem tartják magukat vállalkozóknak.

A társasba adott földek gazdasági hasznára a család a vállalkozás beindítása után továbbra is számot tart, mert ezáltal halmozhatja fel, illetve egészítheti ki az ebből eredő pénzbeli jövedelmet ahelyett, hogy gabonára költené. Ezek a gazdaságok nagyfokú önellátásra rendezkedtek be, az élelmezés teljes körű háztáji megoldására törekednek a profit minél nagyobb arányú megtakarítása érdekében. Ez esetünkben azt jelenti, hogy a gabona, zöldség, hús, tej, tojás megtermelése mellett bizonyos fokig ezekből elő is állítanak saját szükségletre élelmezési cikkeket: a megtermelt búzából kenyeret otthon sütnek, a tenyésztett állatok húsból különféle készítményeket (pl. szalámi) állítanak elő, zöldséget, gyümölcsöt konzerválnak.

Ha elfogadjuk Szilágyi Miklós állásfoglalását a gazdálkodói és vállalkozói magatartások összeegyeztethetlenségére vonatkozóan,²² akkor a kelementelki vállalkozók esete kivételesnek, a kétfajta mentalitás együttes megléte anakronizmusnak minősül.²³ Az erdélyi, agrárjellegű kis- és középvállalkozások háttérét megfigyelve az önellátásra törekvés tendenciája mondható dominánsnak. Ennek okai a mezőgazdaság és a háztartások felszerelési hiányosságában, a specializáció hiányában, a családi gazdaságok tőkenélküliségében, valamint az állami szubvenció-rendszer és a támogatási gyakorlat fejletlenségében fedezhetők fel.

A nagyfokú gazdaságosságra törekvés a sajátos mentalitás mellett annak a gazdasági helyzetnek is tulajdonítható, hogy ezek a családok vállalkozásaikat önerőből építették fel, amihez induló tőke is úgyszólván minimális kellett, s sikerességéhez nagyban hozzájárult a család lecsökkentett luxuszígyénye, fokozott tartalékoló és felhalmozó hajlama.

A kelementelki kisvállalkozások háttérét és arculatát két konkrét családi példán fogjuk érzékeltetni.

²² SZILÁGYI Miklós 2002, 10.

²³ „Azt is jelentik mindezekon túl az új fogyasztói szokások, hogy az ipari-kereskedelmi szolgáltatásokkal fokozatosan »kiváltott« olyan házimunkák, mint a kenyérsütés vagy a lakáskarbantartás, a szövés-fonás vagy az egyszerűbb mezőgazdasági eszközök készítése-karbantartása ma más vállalhatatlan, a gazdálkodói – tulajdonképpen vállalkozói – magatartással össze nem egyeztethető anakronizmusnak minősül.” Lásd SZILÁGYI Miklós 2002, 10.

5.3.1. Esetleírások

5.3.1.1. R.-ék vállalkozása

1995-ben a családfő családi kisvállalkozást jegyeztetett be a saját és két nagykorú fia nevére, amelynek keretében kőműves munkák elvégzését (a falazástól a padlócsempe lerakásáig mindent), koszorúkötést vállalnak.

R.-ék már a kommunizmus ideje alatt több lábon álló termelési stratégiát kipróbáltak, a kistermelői szférából terményeikkel ügyeskedés révén próbáltak jövedelemhez jutni. A család mindkét felnőtt tagja állami munkahelyeken dolgozott. Az asszony már a 1980-as évek elején kézimunkázással juttatta a családot többletbevételhez munkaidején kívül: pulóvert, zoknit kötött éjszakánként, a kész árut egyik ismerőse Segesváron adta el. Az ebből származó *fekete* jövedelem a városon megvásárolt anyag árának kétszerese volt: 150 lejt fordított az anyag vásárlására, 150 lejt kapott tiszta nyereségként egyetlen hét alatt. Ezzel a munkával igyekezett még egy fél fizetést kihozni. Az 1990-es évek elején az asszony munkahely nélkül maradt. Erre az időszakra jellemző a sokféle ágazó útkeresés a gazdasági helyzet stabilizálására és fellendítésére: az asszony a gyermeknevelés mellett két-három évig üvegházat (fóliát) működtetett, a megtermelt zöldséget a szomszédos Balavásár heti piacán értékesítette. Ettől az időszaktól kezdve folyamatos a nagyobb tételben történő állattartás mint kiegészítő jövedelemforrás: máig (2004) évente 18–20 sertést tartanak, amit a piacgazdasági árak ingadozása közepette belátásuk szerint a vásárokon adnak el. A családfő a közelmúltig megtartotta állami munkahelyét Marosvásárhelyen, amikor korai nyugdíjazását kérte, hogy a saját vállalkozásának szentelhesse idejét. Az asszony kizárólagos tiszte az élelmezés minél kevesebb pénzből való előállítás: otthon kenyeret süt, tartalékol télire a zöldségekből, ugyanakkor havi nagybevásárlásokat tesz a városi nagyáruházakban.

A vállalkozás sikerességének helyi akadályai társadalmi-konkurális jelentőségűek. *Sajnos – hogy mondjam meg – annyi az egész gond itten, hogy nagyon sokan vannak, egy engedélyük nincsen, mennek, vállalják, hogy milyen nagy szakemberek, semmi iskolájuk nincsen, nem érnek semmihez sem, vállalják, s persze az az illető, akinek dolgoznak, hű be olcsón dolgoznak, s megcsinálják. Utána pedig néz széjjel a lakásban, hogy nincsen semmi jól. A pénzt kiadja, me' hát kiadja, mert olcsóbban, s akkor meg sokszor jönnek, hogy hát ez nem jó, az nem jó, s akkor valakinek javítani a munkáját, az nem megoldás. S akkor azt mondja, hogy hát*

ő nem nézte meg, hogy kit fogadott, s kinek adta oda a munkát. S nagyon sokan vannak. Itt az egész baj. Me' nagyon sok van. S akinek van egy engedélye, fizeti az adót, meg mittudomisen mi, az meg hát mert drágán dolgozik. Nem hogy drágán dolgozik, de mikor kell egy adót fizessen, szakmájába van már 36 éve, nem úgy dolgozik, mint egy, aki van tíz éve a munka mezején, s nem tudja, hogy hol kezd s hol végzi, vagy dolgozott itt is, dolgozott ott is, itt is elloptam valami szakmát, túl is elloptam, s az egészből nem tudok semmit se. Ennyi az egész gond, hogy most már itt nálunk ez van.

5.3.1.2. F.-ék vállalkozása

A fiatalasszony 1996-ban jött férjhez Kelemtelkére, jelenleg két kis-korú gyermek anyja, férje marosvásárhelyi munkahellyel rendelkező autószerelő. A vállalkozás a szülei által kilátásba helyezett anyagi támogatás (kész termékek) beszámításával indította be. A Kiskendről Kelemtelkére férjhez ment E. szülei otthon a korondiakhoz hasonlóan kerámia- és népies termékeket értékesítő üzletet tartanak fenn. A Szováta–Balavásár útvonal teljes hosszán 2001-ig kizárólag Szováta-n működött hasonló profilú kereskedelmi egység. E. a kívülről kapott induló tőke mellett a vállalkozás menedzseléséhez szükséges alapvető ismeretekkel is rendelkezik: a 12 osztály után könyvelőségi szakon részt vett 2 év posztliceális képzésben, majd elvégzett egy 3 hónapos kereskedelmi szakirányú alapképzést. A munkahelyek hiánya, valamint az anyagi és szellemi tőke együttléte készítette a családi vállalkozás beindítására. Forgalmazás mellett saját maga is előállít bizonyos termékeket (kukoricacsuhéból főleg): *én amit tudok csinálni az ilyen lapiból készül. Az áru nagy részét Korondról, nagybani lerakathól szállítja házhoz a forgalmazó. Az értékesítésre nem fogadtak külön személyt, az elárusítást a család tagjai oldják meg (az anyósáékkal egy udvarban, sőt közös háztartásban élnek – közösen főznek, s a pénzgazdálkodás is közös). Az első jövedelmet azonnal új áruba fektette, így bővítette valamelyest a kínálatot: amit eladtam, azzal már új árut vettem, más héten, tehát nem úgy volt, hogy na eladtam, és azt elköltöttük azt a pénzt, nem, azt mindig befektettem.* Mivel a vásárlók inkább nyári szezonban látogatják (sok a kiránduló), vállalkozását is szezonális jellegűként építette fel, tavasztól őszig árul. Az idegenforgalom mellett helyi igények is mutatkoznak az E. által forgalmazott termékek iránt. A három év letelte után vállalkozása még mindig kiskereskedelmi jellegű: az állandó

forgásban lévő tőke nagysága 15–20 millió lej, jövedelme nyári hónapokban 30–40 százalékos.

A család gazdálkodása a falubeli állapotoknak megfelelően történik: földjeik a *társasba vannak adva*, nemrég a fiatal család vásárolt 21 ár földet, amit a társason kívül maguk művelnek meg. Sertést, baromfit saját ételmezési szükségletre tenyésztenek. A társas esetleges felbomlása esetén meg tudnák művelni a földjüket, mivel a férje szülei traktorral és a hozzávaló legszükségesebb gépekkel rendelkeznek.

A vizsgált esetben a vállalkozói mentalitás és a tradicionális gazdálkodás érdekes kapcsolatát figyelhetjük meg. Az ÁFA lecsökkentése érdekében a szükséges javakat nagyobb tételben, havi bevásárlások kereteiben szerzik be. *Csak a szükséges dolgokat vesszük itt meg, amit mondjuk Vásárhelyen elfelejtsük, de inkább Vásárhelyen szoktunk vásárolni. Minden hónapban szoktunk menni, de úgy is van, hogy minden héten kell menjünk valamiért.* Ugyanakkor a helyi kereskedőktől való függetlenségüket azzal fokozzák, hogy még a mindennapi kenyeret sem vásárolják, hanem otthon állítják elő. *Kenyeret... azt sem igen szoktunk venni, mert inkább sütünk.* Döntésük egyik oka: *az egyik az, hogy na, mindig gond kell legyen, hogy mindennap menni kenyérért, ugye falun vagyunk, délelőtt ha nem megyünk, csak délután nyit az üzlet, lehet hogy nem kapunk, lehet hogy kapunk, olyan bizonytalan, vagy kell iratkozni, általában hétvégén, elfelejtsük, így jobb, hogyha sütünk, másik, hogy olcsóbban előállítható, mintha vásárolnák: még úgy is jobban megéri, ha úgy vesszük a búzát.*

5.4. Újabb tendenciák Abosfalván

A gazdaságok gépi felszerelésébe azok a családok fektettek be, amelyek a legnagyobb földterületekkel rendelkeznek, emellett a családban van fiatal munkaező, vagy *akik ideibe megfogytak az életet*, azaz a korábbi rendszerben mind állami alkalmazottak voltak, illetve volt merszük tőkájüket gyorsan aktivizálni. Ezeket a gazdaságokat működtető gazdák általában a közép-, illetve fiatalabb korosztályhoz tartoznak. A sikeres gazdaságépítés mellett említik annak a jelentőségét, hogy milyen mértékben kapott egy-egy fiatal gazda segítséget a családja részéről. A falu értékrendje szerint a szülőknek az utódokhoz való viszonyulása a teljes mértékű segítségnyújtás kell legyen, *a szülők egészen a sírig nem hagyják a gyermeket.*

A testvérek, rokonok közötti gazdasági együttműködés nem jellemző, a kapcsolattartás a rituális alkalmak révén történik.

A település jelenleg 7 kisebb-nagyobb traktorral rendelkezik, ezeknek egyike sem teljesen új, a felbomló állami gép- és traktorállomásokból vásárolták meg őket. Legtöbbjük hiányosan van gépileg felszerelve. A helybeliek véleménye szerint ennyi traktor elegendő a falu megművelésre kerülő területeinek a megdolgozásához, ennek ellenére a legtöbb gazda nem fordul traktoros szolgáltatásért, hanem lovakkal végzi a mezőgazdasági munkákat legnagyobb részét. A traktorral rendelkező gazdák közül néhányan vállalták megdolgozásra olyan családok földjeit is, akik sem állattal, sem gépekkel nem rendelkeztek, illetve a családban nem volt munkaerő. A földek használatáért terménnyel fizettek előre megállapított százalék arányában.

A faluban egyetlen kombájnnal van (C 14-es), ez nem tudja ellátni az egész falu aratási szükségleteit. Az aratási „kampány” idején a több aratógéppel rendelkező közeli Gálfalváról szoktak néhányan kombájnos szolgáltatást nyújtani az abosfalviaknak. A kombájnt egy munkahelyéről elbocsátott fiatal gazda vásárolta, aki a végkielégítésként kapott tőkéjét fektette be. Az ő esetében is egyfajta visszaparasztosodási²⁴ stratégiáról beszélhetünk, mivel más alternatíva hiányában választotta megélhetésének legfőbb forrásául az agráriumot.

Több gazdaság esetében megfigyelhető az a jelenség, hogy a gazdák maguk „gyártanak” mezőgazdasági gépeket, amelyek többnyire állati erővel működtethetőek. Sz. M. így például saját maga szerkesztett, lóval vontatott gyomirtó- és permetezőgépet, hengert, valamint kórószecskálót is. Alkotásaira büszke, elmondta, hogy jobban működnek és gazdaságosabbak, mint a traktor által vontatott gépek, habár amikor először használta őket, a *haranglábi busz megállott, úgy nézték az emberek*, hogy hogyan dolgozik velük. Jóllehet abosfalvi viszonylatban jó gazdának számít, mégis számára gondot jelent, hogy egy 25–30 millió lejbe kerülő kaszálógépet megvásárolhasson magának.

A falu vegyes felekezeti összetételénél fogva az egyházak nem játszanak komoly szerepet sem gazdasági, sem pedig szellemi életében.

²⁴ A *visszaparasztosodás* fogalmát a Csíste András által ajánlott *parasztosodás* értelemben használjuk, aki interpretációjában a parasztosodás a háztartásgazdaság és a reciprocitás jelentőségének megnövekedése a háztartások működése során. Lásd CSÍSTE András 1999, 172.

magánkézben lévő húsfeldolgozó vállalatoknak, vágóhidaknak adják el. 2004-ben a krumplitermelés bizonyult jövedelmező ágazatnak. Egyetlen család sem specializálódott sertésenyésztésre, többnyire minden család egy-két disznót tart, amely a család önfenntartásának évi struktúrájában kiemelt szerephez jut. A legtöbb sertés egyetlen gazdaságban nem több mint négy-öt, ami azt jelenti, hogy eladásra is legfennebb kettőt-hármat tartanak ezek a gazdaságok.

Abosfalván egyetlen család sem specializálódott kisfarmi állattenyésztésre: amíg a községközpontban van olyan gazdaság, amelyikben 15–16 szarvasmarhát is tenyésztenek, addig az általunk vizsgált településen a legtöbb szarvasmarha, amelyeket egyetlen gazdaságban tenyésztenek, nem több mint öt darab. K. L. például az öt szarvasmarhája mellett is csupán néhány növendékmarhát tart. Sz. M., aki feleségével együtt elvállalta a csarnokosi feladatkört, büszke a négy darab holstein tehenére. Elmondta, hogy mikor a tehenei a csordából hazafelé tartanak, az emberek a nagytőgyű teheneik láttán azt szokták mondogatni, hogy *megy hazafelé a tejgyár!* Sokatmondó, hogy a faluban például egyetlen fejőgép sem található.

1993-tól 1995-ig a közeli városokban felszámolódtak a nagy létszámú falusi munkásréteget foglalkoztató gyárak, mint például a bútorgyár, a karbid- és foszfátgyár (a dicsőszentmártoni vegyi kombinát). A település lakói úgy gondolják, hogy a termelés mennyisége szempontjából 1990-től 1996-ig nagyobb teljesítményt ért el a falu, a megművelés minősége és az ebből származó jövedelem mennyiségét tekintve 1996 után *jobban ment a falunak*. 1996 után a gazdaságoknak a magukra utaltsága megkövetelte, hogy modernizálják eszközfelszerelésüket az önellátás érdekében. Ennek eredményeként az 1996-ot követő években a településen más falvakhoz viszonyítva később történt meg a gazdaságok eszközkészletének a felszerelése. Ez ugyanakkor azt jelenti, hogy a mezőgazdasági gépeket nagyobb tőkeráfordítással szerezheték meg más, korábban gazdasági építkezésbe fogó településekhez képest, amelyek gyors eszközfelszerelésének valódi költségeit az infláció, mint a váltás utáni egyik legfontosabb gazdasági tényező, jelentős mértékben csökkentette. Ez más falvakhoz viszonyítva, mint a mezőgazdasági specializációban sikeresnek mondható Gálfalva és kisebb mértékben Héderfája, jelentős hátrányhelyzetet jelentett a régiós

piacok ellenőrzése szempontjából.²⁶ 1996 után egész Romániában megnöttek a mezőgazdasági munkálatok költségei, amelyet főként az üzemanyag és a vetőmag megugrott árai okoztak. A régióban 1995-re lezárult gép-és traktorállomások reprivatizációja, valamint a felbomlott állami vállalatok korábbi fekete üzemanyag-kereskedelme nem jelentett további anyagi könnyebbséget a kistérség számára.

A lokális közösség lakói úgy tartják, hogy *Abosfalván mindenkinek van egy kicsi*, s habár meglehetősen alacsony fokon tudják igényeiket kielégíteni, mivel nincs állandó pénzforrás és kevés a kollektívnyugdíj (2004-ben 1 000 000 lej körül mozog átlagban ennek értéke), az *abosfalviak nem hagyják magukat*. Valamelyes segítséget jelentenek az alkalmi piacozás lehetőségei azok számára, *akiknek van egy kicsi plussza*.

Az általános állami szubvenciók közül csak kevésvel élnek Abosfalván, a gazdaságok hiányos gépi felszereltsége miatt még a kistraktorral rendelkezőknek nyújtott viszonylagosan jelentős üzemanyag-támogatással is csak néhányan élhettek a hagyományos gazdálkodást folytató falubeliek közül. A nagyrészt kollektívnyugdíjból élő előregedett családok a szarvasmarhatartásból származó tejpénzből egészítik ki jövedelmüket, *a legjobb pénzforrás a tehény*, állítják. Más családok jelentősebb bevételeket a 2004-ben jónak bizonyuló burgonyatermés piacon való eladásából szereztek. A német tejfelvevő cég által működtetett tejszarnok áraival nincsenek megelégedve, ám a tejfelvevő cégek között nincs konkurencia, a faluban működő konkurens cég éppen az idén nyáron számolta fel abosfalvi tejfelvevő kirendeltségét, mivel a faluban csökkent a tejtermelés. Általános az *ennyit adnak, így kell adjuk* rezignált viszonyulás a kialakult helyzethez. Emellett úgy tartják, hogy *a mezőgazdaság elsősorban rizikó*.

A mezőgazdasághoz való kötődés egy kisebb csoportnál jelent anyagi forráslehetőséget, a lokális közösség tagjainak legnagyobb része önállósra berendezkedő hagyományos gazdálkodást folytat. Erre az állati erővel való földművelés és a modern technikai eszközök szinte teljes hiánya a jellemző. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a viszonylag modern talajművelésre berendezkedett falvaktól eltérően nagyobb számban tenyésztnek például lovakat.

Általános problémaként érzékelik a szakmai tanácsadás hiányát. *Nincs szakember, aki irányítson!* – szokták mondogatni. A közeli sikeres gazda-

²⁶ PETI Lehel 2004.

sági építkezést megvalósított Vámosgálfalvát kívánatos összehasonlítási alapként szokták emlegetni. Vámosgálfalván a gazdaszövetség felvilágosító előadásokat tartott a hatékonyabb gazdálkodás érdekében, amelyen néhány abosfalvi gazda is részt vett. Vámosgálfalva gazdasági prosperitását a település gyarapodó lélekszámával szokták magyarázni. Úgy tartják, hogy *Gálfalván marad a kapuban is, marad ki dógazzan is!*

1990 után nem történt elvándorlás a településről, mivel *már nem vót, aki elmenjen*, azaz a falu jelentős mértékben előregedetté vált. Azt tartják, hogy a *románság együtt öregedik a magyarsággal*. Úgy tűnik, hogy a település esetében az előregedés maga után vonja az elszegényedést is. A családi gazdaságok jelentős része alacsony jövedelmét jórészt az elvándorolt utódok életvezetési stratégiájába építi be.

A vállalkozói habitus, a vállalkozások körülményeinek újabb gazdaszociológiai vizsgálatai a kulturális-társadalmi közeg szerepének felértékelését hozták a korábbi elméletekhez képest.²⁷ Abosfalván a vállalkozói kultúra alacsony fokát tapasztalhatjuk meg. Négy családi vállalkozás működik a településen, kettő az egykori Apor-kúria helyiségeiben, amely jelenleg a tanács tulajdonába tartozik. Ezek kereskedelmi szolgáltató jellegűek, két élelmiszerbolt és két italmérő, szórakozó teremmel.

6. A paraszt annyit dolgozik, mint a marha! **Morális ökonómia és paraszti munkaetika**

A romániai társadalomban érzékelhető visszaparasztosodás²⁸ gazdasági szerkezetekben, életstratégiákban és termelési technológiákban megnyilvánuló jelenségét vizsgálva apróbb fenntartásokkal elfogadjuk azt a Kelemenelkén elhangzott határozott álláspontot, mely szerint a paraszti létformából *ez a falu ki sem mászott, nem kell visszaparasztosodjon*. Ez az állapot a közösséget értékelő narratívákból úgy bukkan elő, hogy a falu munkához való viszonyának szorossága, főleg a mezőgazdaság iránti elhivatottsága hangsúlyozódik: *Kelemenelkét nagyon szorgalmas nép lakja*. A közösség gazdasági helyzetének meghatározója *a munkaerő, azon áll*

²⁷ BAKICS János 2004, 227.

²⁸ SZABÓ Á. Töhötöm 2002.

minden, ki hogyan áll a munka mellé, hogyan részesedik a munkából. Tapasztalataink szerint ez alapelveként tételeződik.

A mezőgazdaságból élők végletesen beidegződött, önmagukkal szemben is támasztott elvárása az, hogy a napot reggeltől estig keményen végigdolgozzák, függetlenül munkájuk meghatározható gazdasági hasznától vagy éppen eredménytelenségétől. A tradicionális társadalomban az egyén a paraszti munkaetikát a szocializáció során mintegy kulturális örökségként építi magába, mint ahogyan megtanulja az alapvető társadalmi normákat és a közösségben való tájékozódást. A gazdák társadalmába való teljes jogú integrációt az örökölt gazdaság és a bevált, hagyományos termelési eljárások erkölcsi alapú felfogása, azaz a munka becsületként és egyben identitásként való értelmezése teszi lehetővé.

A saját és családi szükségletek kielégítését minél szélesebb körben lefedő gazdálkodást folytató gazdákra nem jellemző a piacorientált gazdasági magatartás.²⁹ A nyugati mintájú, újító jellegű, különböző termények előállítására specializált gazdaság beállítása szaktudás és megfelelő felszerelés hiányában megvalósíthatatlan marad. A mezőgazdasági szférában például ahelyett, hogy az egyszerűbb, géppel végzett termelési eljárásokat részesítenék előnyben, azt tapasztaljuk, hogy a kiadások elkerülése végett ezeket a munkákat is inkább kézi szerszámokkal, napszámosok munkaerejének igénybevételével végzik (pl. kaszálás, kapálás). Egy hirtelen megfuttatott kalkuláció rámutat, hogy a munkára fordított energia, idő, a napszámosok bére, a több személy étkeztetési költségei számottevőbbek a gépi megmunkálás bérénel. A hagyományos eljárás alkalmazásának magyarázata a helyiek szerint az, hogy *a paraszt nem kalkulál*. Egy kelementelki szerint a faluban a gazdák 95%-a nem kalkulál, saját munkaerejét és a munkára fordított időt nem veszi számításba, azaz teljességgel hiányzik az előre tervező racionalitás. A változás lehetőségét egyelőre még mindig a hagyomány és az azt ellenőrző közvélemény tartja kordában, ennek pedig a kiút lehetőségeit felismerő kritikus falusi gazda is egyelőre fejet hajt: *A paraszt annyit dolgozik, mint a marha... mint a marha. Nem nézi, hogy értelmetlen, csak dolgozik. Most például a szőlővel: egy szem sincs, mégis permetezünk, kapálunk elsőre, másodikra. Délután én is menyek lágyszemre kapálni. Nemhogy lágyszem, még kemény sincs!* A munka mint életforma elfogadása, a kíméletesebb munkastraté-

²⁹ KISS Antal 2002, 99.

gia elutasítása a lebévult, tolókcocsiba kényszerült B. J. vallomásából így bontakozik ki: *Parasztszülők, mezőgazdasági szülők gyermeke voltam, szerettem a mezőgazdaságot, azt végeztem, belevetettem magamot, nem kíméltem a munkától... itt mentem tönkre!*

Noha a lakosság legnagyobb része a megfeszített munkastratégiát követi, a falu gazdaságára általában az *önellátó – tartalékoló* és az *önellátó – vegetáló* gazdálkodásmód és életvitel jellemző.³⁰ Az egyes családok birtokában lévő kevés föld, a társas rendszerben végzett művelés és a többnyire hagyományos módon végzett munka nem teszi lehetővé nagyobb készletek tartalékolását, mert az év alatt megtermelt javak a család szükségleteinek megfelelően éppen csak kielégítik azokat.

Él a faluban kb. 7–8 család a magyarok közül, akik *nagyon szegények, mert nem dolgoznak, isznak*. Az ilyen családok jövedelmének felprózódását a magas gyereklétszám is tetézi. Állapotuk instabilitását a munkával szemben tanúsított elutasító viszonyoknak tulajdonítják a falubeliek. A teljességgel elutasított vagy be nem tartott paraszti munkaetika társadalmilag meghatározott erkölcsi normaszegéssel, ennek okán a közvélemény negatív megítélésével párosul: *volt egy gyengeségük, hajlottak az izákosságra*. Ezek a családok általában valamikori *rendes*³¹ gazdák leszármazottai, de a nevelés felületességének tulajdoníthatóan vagy a munkakörülmények miatt lezülltek, és a kiút lehetőségét vagy nem keresik, vagy már beletörődtek áldatlan helyzetükbe. Akad 2–3 olyan idegen, beköltözött *gyenge* család is, amely városi lakását egy olcsóbb falusi házra cserélte fel, a megmaradt pénzből egy ideig kényelmesen megélt, majd tagjai az életkörülmények minimálisra csökkentésével magukba zárkózva tengődnek.

7. Kulturális élet – jövőkép

Az egykor Simén Györgytől térítésmentesen elrekvirált ingatlan a kollektívirodák és a gabonaraktár feloszlata után Kelementelkén kultúrotthonként működik. Az óvodában, iskolában betanult színdarabokat

³⁰ OLÁH Sándor 2004, 30.

³¹ A minősítő jelzők a faluközösség tagjaitól származnak, a közösség ethoszával szembeni magatartásformák elutasításait jelzik.

1990 után itt adták elő a fiatalok. Az évente megrendezett szüreti báloknak is ez az épület adott otthont. Az épületben az 1990-es évek közepén diszkóterem működött. Jelenleg felújítás alatt áll, használhatatlan, de egyre ritkábbak a kulturális rendezvények. Az évente több alkalommal megszervezett bálók elmaradtak, ugyanígy a gyerekek műsoros előadásai is. R. I. egykori néptanító ezt az állapotot az idegen tanerő³² és a fiatalok érdektelenségének tulajdonítja: *a palota kultúrotthonként működik, már amilyen kultúrát tud a mai fiatalság és a tanügyi káderek kifejténi.* Ezzel szemben az 1960-as években fúvószenekar, énekkar működött, versenyekre, rendezvényekre jártak. A fiatalság közönyösségét az anyagi gondok okozzák, sokan közülük a határokon túl próbálnak megoldást keresni: *amelyik arra való, az külföldre, amelyik nem arra való, az szegén itthon nyomorékoskodik.*

A kulturális élet fellendítését a néhány éve megalakult Simén György – Bem József Kulturális Egyesület szándékozott felvállalni. Az egyesület 34 bejegyzett taggal működik, munkássága nagyon redukált, az évenkénti Petőfi-megemlékezés megszervezésében tevékenysége ki is merül. Ily módon csupán reprezentációs funkciót lát el, *van is egyesület, meg nincs is,* a kifele megmutatható identitásnak szimbolikus komponense. A Nőszövetségre ugyanez a hibernáló állapot jellemző, névileg fennáll, működése, tevékenysége szempontjából ez a szervezet is diszfunkcionális.

Az abosfalviak a reményt kívülről várják. Idealizáltan reménykednek egy bizonyos francia cégben, amelyik a közeli Dicsőszentmárton határában létesítene egy bútorgyárat, ahol sokan állandó állást találnának. A faluban nem termelődnek ki belső impulzusok a gazdasági siker eléréseért, jövőképiük bizonytalan, a várható EU-s csatlakozás pedig félelemmel tölti el őket. A világhoz való viszonyulásukat alapvetően a bizalmatlanság határozza meg. *A társas után, úgy néz ki, hogy az emberekben van egy olyan félelem, hogy nem bíznak meg magukban, nem bíznak meg a barátjaikban, nem bíznak meg a munkatársaikban, nem bíznak meg már a maguk által odatett vezetőikben sem.*

³² Az itt dolgozó 2 óvónő ingázik, a 3 tanítóból 2, és a 10 tanár mindegyike. Gyakorlatilag egyetlen helyi tanerő – egy tanító – munkálkodik a faluban folyamatosan.

8. Következtetések

A falvak jelenlegi stagnáló gazdasági helyzete nem kifejezetten agrár-probléma jellegű, annak ellenére, hogy mindkét falu lakossága jelentős mértékben kötődik az agráriumhoz.

A vizsgált településeken a társas gazdálkodási forma továbbéltetése nem vezetett gazdasági fellendüléshez. Összehasonlítva más, gazdaságilag fejlettebb településekkel, azt látjuk, hogy az agrárnépeségű falvak közül azok a sikeresebbek, amelyek a magán gazdálkodói formát működtették a rendszerváltozás után. A falvak belső kapcsolatrendszere konfliktusossá vált, amely Abosfalván a társas gazdálkodás felbomlásához vezetett. A társas gazdaságot Kelelmentkén egyéb alternatíva hiányában éltetik tovább. Habár sokakban él a független gazdálkodói gyakorlat utáni nosztalgia vágya, ennek megvalósítását túl kockázatosnak tartják. Ezzel szemben a társas gazdaság bizonyos fokú gazdasági biztonságot nyújt a rendszerváltozás után elbizonytalanodó, stratégiakereső közösségeknek. Legfőbb problémát a modern talajművelést megkövetelő eszközkészlet beszerzése és az elöregedő, a múlt rendszerben jelentős mértékű elvándorlást megsemmisítő települések humán-erő-potenciáljának hiánya okozza.

A társas gazdaság tovább működtetése egyfajta gazdasági bezárkózásként értelmezhető, átmeneti állapotként felfogott „túlélő stratégia.” A példák arra engednek következtetni, hogy a közös gazdálkodási forma visszatartja az egyéni kezdeményezést és a vállalkozói mentalitás kialakulását. Ugyanakkor nem teszi lehetővé, hogy másfajta stratégiák alkalmazása révén új gazdasági elit jöjjön létre, így a változások terhével szemben mentális immunitást nyújt a faluközösség tagjai számára.

Irodalom

BAKICS János

2004 A villányi bor új márkásítása, in: Kovács Éva (szerk.): *A gazdasági átmenet tájképei*, Budapest, 221–256.

BOURDIEU, Pierre

1990 Gazdasági gyakorlat és idő, in: Gellériné Lázár Márta (szerk.): *Időben élni*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

1999 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke, in: Angelusz Róbert

(szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 156–178.

CSITE András

1999 Gazdasági rendszerek és társadalmi folyamatok a poszt-szocialista vidéki átalakulásban, in: Borsos Endre – Csite András – Letenyei László (szerk.): *Rendszerváltozás után. Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében*, 151–172.

CSITE András – IVASKIN Attila – LETENYEI László – ORBÁN Sándor

1999 Recesszió és alkalmazkodás Borzsován, in: Borsos Endre – Csite András – Letenyei László (szerk.): *Rendszerváltozás után. Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében*, MTA PTI – SZÁMALK, Budapest, 93–112.

DAVIS, Junior R. – GABURICI, Angela – G. HARE, Paul

1998 *What's Wrong with Romanian Rural Finance? Understanding the Determinants of Private Farmers' Access to Credit*. Centre for Economic Reform and Transformation, Heriot-Watt University, UK, Economic Forecasting Institute, Bucharest, Romania.

KEMÉNYFI Róbert

2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti teretek, kontaktónák elemzési lehetőségei*, Debrecen.

KINDA István – PETI Lehel

2004 Szenesek. A tradicionális erdőkiélés és a nyugati piacgazdaság között. Vállalkozói kultúrák Farkaslakán? *Erdélyi Társadalom. Szociológiai szakfolyóirat*, II, 2, 203–225.

KISS Antal

2002 Magánvállalkozók és a hagyományos értékrend, in: Szilágyi Miklós (szerk.): *Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999*, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 89–109.

KOVÁCS Katalin

1998 Elfújja a szél? Esettanulmány a 'Homokvár' szövetkezetről, *Replika*, (1998. december) 33–34, 137–151.

OLÁH Sándor

1997 A székelyföldi elszegényedésről, in: Bodó Julianna – Oláh Sándor (szerk.): *Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön*, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 43–67.

- 2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*, Csíkszereda.
- 2004a *Gazdálkodásmód és életvitel*, in: Uő: *Falusi láttelepek. 1991–2003*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 25–32.
- 2004b *A munkamegosztás és integráció szintjei*, in: Uő: *Falusi láttelepek. 1991–2003*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 33–84.
- 2004c *Ember és föld a Székelyföldön*, in: Uő: *Falusi láttelepek. 1991–2003*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 18–24.
- PETI Lehel
- 2004 *Tejpenz a bankkártyán. Reprivatizáció, dekollektivizáció és mezőgazdasági specializáció egy Kis-Küküllő menti agrártelepülésen*, in: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, KJNT, Kolozsvár, 184–213.
- SZABÓ Á. Töhötöm
- 2002 *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*, KJNT, Kolozsvár.
- 2003 *Informális technikák a hagyományos gazdaságban*, in: Uő: (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, KJNT, Kolozsvár, 105–125.
- SZELÉNYI Iván
- 1992 *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZILÁGYI Miklós
- 2002 *Mai kisüzemi agrárgazdaságok néprajzi kutatásának lehetőségei*, in: Uő: (szerk.): *Utak és útvesszők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999*, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 7–19.
- TÓTH László
- 1995 *A közösségi gazdálkodás a Székelyföldön*, *Regio*, VI, 1–2, 145–154.
- VÁRADI Mónika Mária
- 1998 *Keskeny az ösvény. Esettanulmány a 'Harmónia' Mgtsz átalakulásáról*, *Replika*, (1998. december), 33–34, 121–137.
- VINCZE Mária
- 1995 *A családi gazdaság helye és szerepe a romániai agrárátalakulásban*, *Regio*, VI, 1–2, 137–144.